

**Màster en Estudis Comparatius de Literatura, Art i Pensament:
treballs de fi de màster**

“Encantades, goges i fades en l'obra de Verdaguer”

Autor Gemma Vergés Foncillas

Director Narcís Garolera Carbonell

2 de setembre del 2013

INSTITUT UNIVERSITARI DE CULTURA

Universitat Pompeu Fabra

Barcelona

Encantades, goges i fades en l'obra de Verdaguer.

Gemma Vergés Focillas

Narcís Garolera

Màster en Estudis Comparats d'Art, Literatura i Pensament.

Modalitat Acadèmica

Curs 2012-2013

2 de setembre del 2013.

ÍNDEX

EL FOLKLORE I ELS ÉSSERS MÀGICS FEMENINS.....	8
EXCURSIONS DE JACINT VERDAGUER, EL PAISATGE DE CANIGÓ.....	18
EL CANIGÓ COM A POEMA I LES VEUS DEL PIRINEU.....	26
L'EXPULSIÓ DE LES FADES DEL CIM DEL CANIGÓ.....	49
CONCLUSIONS.....	53
BIBLIOGRAFIA.....	56

INTRODUCCIÓ

En paraules de Josep Maria de Sagarra,

*jo acabava de conèixer l'home de més transcendència dins l'aventura espiritual del meu país.*¹

Hom reconeix aquest personatge com una de les figures predominants de la terra i la cultura catalana. Qui més qui menys, n'ha llegit alguna poesia o coneix la tasca que va realitzar en defensa de la llengua catalana com a llengua de cultura.

Les paraules de Josep Maria de Sagarra van dirigides a Jacint Verdaguer, altrament conegut com a Mossèn Cinto Verdaguer.

L'autor osonenc, neix a Folgueroles el 17 de maig de 1845, en una família dedicada a la pagesia. El seu pare era picapedrer i pagès, home de dos oficis. La mare, l'encarregada de tirar endavant una família amb 8 fills.

Jacint, neix en tercer lloc, però en morir el segon germà, en Jaume, passa a ser el segon fill de la família, i per tant, ocupà el lloc del cabaler. Ser cabaler equivalia a tenir per destinació, en aquella època i en aquell indret, l'església².

Ja de petit, mostrava un gran interès per allò relacionat amb la tradició popular. Li agradava escoltar les cançons i les rondalles que la mare li explicava; aquest fet, fou molt important en la trajectòria literària del poeta; durant la seva infantesa ja va ser un amant del folklorisme.

A l'edat de nou anys, ingressà al seminari de Vic on començà els seus estudis eclesiaístics. L'estudi li era un patiment; va tenir sort de comptar amb l'assignatura de Retòrica i Poètica, per ell fou com un oasi enmig del desert. La literatura i l'escriptura eren la seva salvació.

El 1859, va haver-hi un canvi que beneficià la cultura catalana, la recuperació d'una de les grans festivitats culturals, els Jocs Florals. Aquests van tornar a fer-se per a intentar posicionar la llengua catalana com a una llengua adequada per la cultura. S'utilitzaren com a un mitjà per a envigorir la poesia catalana.

Verdaguer que escrivia versos, es presentà als seus primers Jocs Florals amb 19 anys, dels quals no obtingué cap mena de reconeixement. El 1865 provà novament fortuna i aconseguí un premi extraordinari i un accèssit. Es presentà a l'entrega de premis vestit de pagès; això causà sensació a la festa.

A base d'entrebancs i depressions, acabà la carrera eclesiaística; fou però en el moment de repartir la primera consagració que tingué la visió de la seva posició i es donà en cos i ànima al sacerdoci, per pròpia voluntat decidí lluitar per a ser sacerdot. A partir d'aquell moment va fer de la seva vida, una vida de donació, sacrifici i privació.

La poesia de Verdaguer feu un gir cap a la poesia mística, una poesia de caire religiós.

A causa d'una malaltia, Jacint Verdaguer va acabar ocupant una plaça al vaixell del marquès de Comillas. Amb la companyia d'aquest feu grans viatges i excursions que utilitza per les seves obres i els seus textos.

Verdaguer amant de la tradició popular, de l'escriptura, dels viatges i, sobretot, lliurat a la seva vida de sacerdot, viatjà a Terra Santa, un viatge que li canvià la vida i, també la manera d'entendre la religió. Aquest fet el portà en un dels moments més decadents de la seva biografia.

Després de la tragèdia, la pèrdua de llicència, la seva eradicació a la diòcesi de Vic i d'incardinació a Barcelona, Jacint Verdaguer morí a dos quarts de sis de la tarda del deu de juny³ a Vil·la Joana.

¹ Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1997. Pròleg de Modest Prats. Pàg. 9.

² Josep Miracle, *Esbós biogràfic de Jacint Verdaguer*. Barcelona, Fundació Carulla-Font i Editorial Barcino, Nadal de 1977.

³ Aquesta petita pinzellada biogràfica de Jacint Verdaguer ha estat extreta de l'esbós biogràfic que ja Josep Miracle dins de l'anuari del centenari de l'Atlàntida, citat en la nota anterior.

Jacint Verdaguer és el protagonista i la motivació del treball. És la figura que dóna sentit a les tres parts i, alhora, el punt d'origen de tot allò que es vol mostrar.

L'origen del treball parteix d'una primera lectura de l'obra *Canigó*, lectura interessada únicament pel plaer de llegir una de les grans obres de la literatura catalana.

Els clàssics amaguen dins del seu interior elements, imatges, pensaments desconeguts per a nosaltres i que desperten intrigues adormides.

D'una banda allò que va captar-me del *Canigó* és la plasmació, la descripció, d'un paisatge tan nostre i conegut. Verdaguer realitza un immens quadre de paraules que representa sincerament la imatge dels Pirineus catalans que ell tant coneix, que ell ha visitat i que avui en dia encara admirem com un dels grans tresors del nostre país, com un dels grans tresors de la Catalunya antiga, moderna i contemporània.

El paisatge que conté *Canigó* és un paisatge màgic caracteritzat per la seva naturalesa, per les muntanyes, les coves, els alts cims, les valls i tots aquells éssers grans i petits que habiten tots i cada un dels racons dels Pirineus.

La cultura popular ha poblat la terra catalana d'éssers màgics, i aquesta és l'altra de les característiques que em meravellen del poema de Verdaguer. L'autor ha plasmat l'elegància dels éssers femenins, de les fades que tan encisen als infants; i de les encantades que tan coneixen els nens i nenes propers a la Vall de Ribes.

La curiositat per les donzelles màgiques i la passió per la meua terra han estat els detonants del punt d'origen del treball. Curiositat i passió han estat els elements que s'han unit per a donar pas a la idea que es materialitzarà a partir d'aquí.

El que hi ha a continuació és un intent d'escenificar la personalitat de Verdaguer, juntament amb alguns dels elements de la seva obra; és l'intent d'unió de tres elements de l'humanisme en un de sol. Per separat folklore, viatge i poesia, units amb un sol nom: *Canigó*.

El *Canigó* representa una experiència de totalitat verdgueriana; per separat es pot trobar d'una banda el Verdaguer com a poeta èpic i alhora poeta que participa de la religió, d'altra banda el Verdaguer viatger i excursionista, el poeta que ha recorregut amb una llibreta els racons més amagats del Pirineu; i, finalment, el Verdaguer folklòric, aquell que s'interessa per la tradició popular i els contes i cançons que la mantenen. En la *Llegenda Pirenaica* s'hi pot trobar en conjunt aquestes tres parts anomenades.

El treball s'estructurarà a partir d'aquests tres ítems, primer de tot hi haurà l'apartat que farà referència al folklore i a les encantades en particular. En segon lloc hi haurà un espai per l'excursionisme i el paisatge de l'obra i, finalment l'apartat que continuarà el poema el *Canigó* i els seus éssers màgics femenins, com també la contradicció que amb aquests es presenta.

Finalment, i per començar, unes paraules que valen més que una imatge:

Lo Ter y lo Freser una aspra serra

tingueren per breçol
 bessons que vegé nàixer de la terra
 la llum del mateix sol⁴.

EL FOLKLORE I ELS ÉSSERS MÀGICS FEMENINS.

La tradició popular, ha poblat les contrades catalanes d'elements màgics i d'éssers fantàstics que han sobreviscut al llarg del temps i han arribat fins als nostres dies. Aquests, formen part de les llegendes més conegudes, els contes més estimats pels infants i les rondalles del nostre petit país.

L'estudi d'aquests éssers i elements es duu a terme gràcies als folkloristes i als seus estudis.

El folklore no disposa d'una definició estable, al voltant d'aquesta hi ha notables discussions. Es pot, però, trobar-ne una que s'adequa al que pot considerar-se estàndard. Una definició d'aquestes característiques apareix dins del diccionari de la IEC⁵:

El folklore és el conjunt de tradicions, de creences, de llegendes i de dites populars, i el seu estudi⁶.

Aquest conjunt d'elements populars pot considerar-se com a constituent d'una regió o un indret en concret; no és quelcom que pugui globalitzar-se, que pugui estendre's al llarg del món; sinó que depèn de cada cultura i de cada país en particular.

Una característica bàsica dels estudis folklòrics és la cerca de la informació dins de les fonts orals. El recull dels elements de la tradició es realitza mitjançant un contacte proper a través del viatge pels pobles i les converses amb els seus vilatans més ancians; és a dir, allò que el compona és, principalment, la gent i la memòria popular.

La font de transmissió oral es caracteritza per a la variació i la conseqüent adaptació. Aquest fet, explica la similitud entre les llegendes d'un indret i un altre provocada pels veïnatsges o les migracions; o les diferències que entre aquestes s'estableixen entre persones de generacions diferents. La memòria cultural i social és un dels gran compositors de l'estudi de les tradicions.

Els estudis folklòrics els realitzen els folkloristes. Dins de l'àmbit català, el folklorista principal és Joan Amades. Aquest, nascut el juliol de 1890, destacà per a dedicar la plenitud de la seva vida a l'estudi de les tradicions de tot el territori català. El 1915, just després de l'inici de la primera Guerra Mundial i, amb només 25 anys, començà la compilació de dites, tradicions, costums, rondalles, entre altres. Aquesta activitat tant intensa i alhora participativa, la dugué a terme fins la seva mort, el gener de 1959.

Avui en dia, les biblioteques disposen d'un ampli ventall d'obres que consideren la cultura popular de la nació catalana segons Amades; entre aquestes hi trobem el *Costumari català* o el *Folklore de Catalunya*, entre altres obres més petites però no menys importants, com el que podria ser un recull de refranys.

4 Fragment de lo Ter y lo Freser, poema escrit per Jacint Verdaguer. Extret de <http://www.setcases.org/poble/terfresser.html>

5 Institut d'Estudis Catalans; diccionari on-line: <http://dlc.iec.cat/>.

6 Definició feta a partir del diccionari de la IEC: <http://dlc.iec.cat/results.asp?xtEntrada=folklore&operEntrada=0>.

La documentació i els elements recollits per Joan Amades, són elements molt importants dins de la formació de la identitat catalana; com també són la base pels estudis de tipus culturals d'aquesta regió⁷.

El territori català, però, conté altres folkloristes, com ara, Aureli Capmany⁸, de formació autodidacta.

La identitat de cada poble està formada per la seves tradicions, la seva religió, les seves polítiques predominants, les seves festes i, també, les llegendes, les rondalles i els contes.

Quelcom a destacar dels contes, sobretot dels contes de la nostra regió, és la gran quantitat d'éssers i elements màgics que en formen part. En aquestes històries, sovint hi apareix el diable; però també hi ha una forta presència de bruixes, fades i, fins hi tot, de menairons⁹.

Aquests elements, que formen part del paganisme anterior al cristianisme i que han sobreviscut al llarg del temps, són el residu d'una cultura atrapada, damnificada i rebutjada per la religió triomfant; en el cas de Catalunya, la religió cristiana.

L'home cavernari, per explicar-se la raó de molts dels fenòmens que es produïen al seu entorn, els personificà (...), i va poblar les aigües i les coves, els boscos i els cims, d'una plèiade d'éssers mítics, comunament femenins a l'entorn dels quals creà un culte sadollat de poesia rústica. Aquesta població divina, molt aferrada a l'agre de la terra, va viure plàcidament i res no sabem de les seves inquietuds fins que la gran Roma estengué el seu domini als pobles que va conquerir¹⁰.

Molts d'aquests elements provenen ja dels inicis de les primeres civilitzacions. Altres s'han anat formant al llarg de la història en oposició a la religió oficial. Una característica molt interessant d'aquests i que els relaciona directament amb el paganisme, és la força de la naturalesa, la representació i vivacitat d'aquesta en ells. Un exemple, és la relació que pot establir-se entre les nimfes o encantades amb l'element de l'aigua; o del diable amb el del foc.

Aquests éssers han passat d'una generació a una altra a partir de les històries, és a dir, són els personatges màgics de les rondalles populars, dels contes i, també, de les llegendes. Conte, llegenda i rondalla, no són sinònims exactes, sinó que són diferents i cal aprendre a distingir-los.

Un conte és una narració breu, considerada com a una producció literària d'entreteniment, de diversió o, sovint, una narració utilitzada per a moralitzar. El conte pot partir de la realitat o bé, esdevenir un món de fantasia¹¹.

D'altra banda la llegenda té per base la realitat història. Aquesta està complementada, sovint, per elements imaginatius¹².

7 Nota sobre l'arxiu Joan Amades, de l'associació cultural Joan Amades. <http://www.joanamades.cat/>

8 Autor d'un costumari que porta per títol: *Costums i tradicions catalanes*. En el pròleg de Maria Aurèlia Capmany, hi ha un retrat del seu avi el folklorista.

9 Cadascun dels gnoms diminuts que, segons la creença popular, treballen per a certs homes, que els tenen tancats dins un canó d'agulles. Definició extreta de l'enciclopèdia catalana on-line. (http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0274054.xml?s.q=menairo#UdwAV_EZ3C8).

10 Joan Amades, *Costumari Català, Maig l'esclat de les flors*. Editorial Salvat, Barcelona 1990..

11 Definició extreta de l'enciclopèdia catalana on-line: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0171525.xml?s.q=conte#UdGGJvEZ3C8>.

12 Definició extreta de l'enciclopèdia catalana on-line: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0191106.xml?s.q=llegendaf#UdGGNvEZ3C8>.

Les llegendes són narracions que formen part del imaginari popular, aquest fet explica la creació i aparició de éssers màgics. Sovint, aquestes es relacionen a un indret concret i, alhora, dins d'un temps històric també concret. La llegenda conté realitat i imaginari.

I finalment, la rondalla. Aquesta es fonamenta pel seu caràcter de fantasia. La seva intenció principalment és l'entreteniment dels infants. En aquestes, hi ha una barreja alhora de llegenda i de realitat¹³. A més a més, la rondalla explica fets i experiències que tenen a veure amb la vida quotidiana de la gent. Es considera que donen una resposta als problemes de la societat tant col·lectiva com individual¹⁴. Aquesta última característica ens recorda els mites, narracions que tenien com a intenció l'explicació dels fenòmens del món.

El títol del treball és *Encantades, goges i fades en l'obra de Verdaguer*. La consideració de Verdaguer sobre aquests termes pot veure's en el pròleg del seu recull: *Rondalles*¹⁵. Sota la concepció de rondalla verdagueriana hi ha tot allò literari de la tradició popular.

El centre del estudi són els éssers màgics femenins i, especialment aquells que estan relacionats amb la naturalesa, el bosc, l'aigua i, sobretot, les coves. Com a feminitat folklòrica s'hi troben les bruixes, les sirenes i les fades, entre altres. Aquestes últimes, les fades (i totes les seves consideracions), seran el nucli de la investigació.

Es considera que aquestes éssers femenins, anteriorment presos com a divinitats, van sobreviure a la influència romana¹⁶. A les terres catalanes, es creu que

*les coves (com) estava d'éssers mítics femenins de bona mena qualificats de goges, aloges i, més comunament, d'encantades o dones d'aigua*¹⁷.

Dins del imaginari català, les fades són conegudes i anomenades Encantades. Dins d'aquesta categoria hi ha les aloges, les goges, les dones d'aigua i les sirenes. El seu nom i les seves característiques depenen del territori, tant físic com geogràfic, on habiten i, també, de les característiques físiques de les quals disposen.

Aquestes categories esmentades podrien considerar-se sinònims, però no seria del tot acurat. Les distincions que es poden trobar sovint són molt perfilades i quasi bé inexistentes. Mitjançant les llegendes o històries que s'expliquen sobre aquests éssers, se'n poden copsar les diferències que presenten.

L'ésser més general de tots és la **fada**. Ésser compartit amb altres tradicions i territoris. Les fades són éssers màgics femenins per excel·lència. Es consideren com un tipus d'encantades que no són pròpies del imaginari català; no apareixen amb aquests noms ni en les llegendes ni en les rondalles catalanes. El terme fada, ha estat adoptat dins del caràcter literari, però no és adoptat dins del llenguatge popular. La representació de la fada parteix de la figura d'una dona proveïda d'un poder sobrenatural¹⁸. Són considerades les causants de encanteris màgics tant bons com malvats, responsables de fetilleries¹⁹.

13 Definició extreta de l'enciclopèdia catalana on-line: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0139988.xml?s.q=rondalla#UdGGSfEZ3C8>.

14 Josep Maria Pujol i Sanmartín, *Del folklore clàssic al folklore de la comunicació, Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Tradicionari volum 7*. Barcelona 2007. Pàg. 112.

15 Jacint Verdaguer, *Rondalles*. Biblioteca serra d'or, Abadia de Montserrat 1986.

En aquesta obra hi ha el recull de delicades narracions obtingudes de la recerca oral. Aquestes van ser redactades per Jacint Verdaguer durant els últims anys de la seva vida, justament es donen a conèixer l'any següent de la publicació de *Canigó*. En forma de llibre, la seva publicació és pòstuma, datada el 1902. Aquestes són un resultat obtingut a partir del material folklòric recollit durant les seves excursions per les contrades pirenaïques.

16 Joan Amades, *Costumari català. Maig, esclat de les flors*. Edicions Salvat, Barcelona 1990. Pàg. 4

17 Joan Amades, *Costumari català. Maig, esclat de les flors*. Edicions Salvat, Barcelona 1990. Pàg. 6

18 Definició que apareix a la Gran Larousse amb català. Edicions 62, Barcelona, 1990.

19 Definició extreta de l'enciclopèdia catalana on-line.

<http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0235090.xml?kt.subject=ROOT%40ARBRES%40ARBRE+DEL+CONEXIMENT%40ci%C3%A8ncies+socials%40antropologia%40antropologia+cultural%40folklore%40folklore%40C3%89ssers+fant%C3%A0stics+i+de+llegendes+populars%40fumeras#UdV2AFEZ3C8>

L'atribució més reconeguda és la seva capacitat de filar el destí dels humans.

Dins de les notes del *Canigó*, la paraula fada, usada pels clàssics, es considera viva a Mallorca. Paraula sinònima de goja, aloja, encantada i dona d'aigua²⁰, segons es troben dins de l'obra. Les diferències entre aquests sinònims provenen del paisatge²¹ on habiten.

Les **encantades** són les fades que componen l'imaginari català. Considerades les versions populars de les nimfes²². Les seves avant-passades són les nimfes del món grec, éssers relacionats amb la naturalesa, el bosc, el camp i, especialment, amb l'aigua²³. Les encantades, éssers capaços de canviar de forma, són genis i guardianes dels indrets on viuen.

Éssers immortals que consideren aquesta com un patiment més que una sort. Una immortalitat definida com una sofrència inacabable²⁴.

Els seus dominis fan referència al art dels encanteris i al encís dels humans. L' enamorament que provoquen és degut a la seva bellesa. Aquest es veu en la majoria de rondalles on aquestes prenen part; el més conegut dins del món de la literatura catalana és l'encís de Gentil, provocat per l'encantada Flordeneu²⁵.

Les encantades conformen el grup general d'aquest tipus d'éssers màgics femenins catalans. Dins d'aquest àmbit les més conegudes són les goges o aloges, les dones d'aigua o les sirenes. Aquestes primeres fan referència als llocs d'aigües dolces; les sirenes, en canvi, es troben dins de la mar salada i disposen de cants encantadors per a enamorar als homes.

Les encantades són de bellesa torbadora²⁶, mitjançant aquesta capten l'atenció de tots aquells que volen i intenten acostar-s'hi.

Un altre tret distintiu que les identifica és la bugada. Hi ha una admiració popular cap als llençols i les tovalloles de les encantades. Aquests teixits són considerats sagrats i la tradició diu que donen la riquesa a tots aquells que són capaços d'obtenir-ne encara que sigui un sol fil. Aquest fet que apareix repetidament en les llegendes i rondalles, manifesta l'admiració del poble cap al teixit de llana. El poble català dominava aquesta tècnica i aquesta art, el de filar i teixir el lli; la finor i blancor del qual excel·leix per sobre de les altres fibres²⁷.

Dins de l'obra *Excursions i Viatges*, hi ha una definició de les encantades.

*(...) les Encantades, doncelles no batejades, molt hermoses, que sols sortian de [f. 3V] nit, y, si de dia sortian, se fèyan avans invisibles. Com en altres paratges en què n'hi havia, estenian, cada cap de setmana, la bugada, y algun viatger, veyent-la blanquejar, s'hi atensava per a poder-ne haver un llens o llensol, mes may ho podia lograr, retirant-se-li a l'anar a posar-hi les mans, y llavors se sentia, dins la cova, grans rialles.*²⁸

Finalment, hi ha les **goges**, considerades com un tipus singular d'encantades. Aquestes es caracteritzen per a viure dins de les aigües dolces o dalt de tot de les muntanyes. Les goges, de la mateixa manera que les encantades, només surten de nit. Hi ha un tipus especial de goja, aquest és anomenat aloja.

20 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Primera nota del cant segon; Pàg. 236.

21 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Primera nota del cant segon; Pàg. 236. És on es parla de sinònims paratgívols.

22 Cadascuna de les divinitats de la natura venerades pels grecs antics com a genis femenins de les fonts, dels rius i dels llacs, dels boscs i de les muntanyes. http://www.enciclopedia.cat/cerca?search-go=Cerca&s.q=nimfa&mode=federated#Ud17k_EZ3C8

23 Xavier Roviró i Joan Soler, Les llegendes en el Folklore. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Tradicionari volum 7. Barcelona 2007. Pàg. 207.

24 Xavier Roviró i Joan Soler, Les llegendes en el Folklore. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Tradicionari volum 7. Barcelona 2007. Pàg. 207.

25 Verdaguer dedica un Cant sencer a aquest encís provocat per l'encantada. Aquest és el *Cant Tercer* del *Canigó*. Que es titula *L'encís*.

26 Joan Prat, Josefina Roma, Joan Soler i Magí Sunyer, La mitologia popular, una cosmovisió sincrètica. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Tradicionari volum 8. Barcelona 2007. Pàg. 187.

27 Joan Prat, Josefina Roma, Joan Soler i Magí Sunyer, La mitologia popular, una cosmovisió sincrètica. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Tradicionari volum 8. Barcelona 2007. Pàg. 187.

28 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 100 i 101.

Segons Coromines²⁹ el mot de *aloja* és una paraula d'etimologia semi-culte i que fa una referència directa a les encantades que habiten vora del llac de Banyoles.

En canvi, les *goges* són les anomenades pels pastors del Rosselló, la Cerdanya o el Vallespir.

Fins aquí s'ha intentat una distinció entre tres tipus de éssers màgics difícilment distingibles. Ara, però, cal parar esment a un punt d'unió. Aquest és l'indret, l'hàbitat d'aquests éssers i les característiques d'aquests llocs. Això és important dins de la mateixa tradició, com també, important, dins del poema *Canigó*, ja que en aquesta obra totes són tractades com a iguals.

Aquests éssers femenins habiten, segons la seva categoria, en dos indrets: dins de coves o vora l'aigua. La cova, dins del imaginari català, és un indret freqüentment habitat per a éssers màgics; sobretot les que queden vora als torrents d'aigua.

Les coves són considerades

les sortides al món dels morals de tot un altre món subterrani curull de riqueses sense límit amb rius d'or fos que amaren les arrels de les plantes (...) producte dels tresors immensos del món subterrani que exterioritza la seva ufanor i plètora amb els fruits de la terra. (...). A casa nostra, (...), hom creu les coves estada d'éssers mítics femenins³⁰.

Els indrets habitats per les encantades es caracteritzen per les construccions de riquesa abundant. Les coves són considerades vertaders palaus plens de tresors.

Les característiques de les encantades, les fades i les goges s'han transmès generació a generació mitjançant les llegendes i les rondalles populars on apareixen aquests personatges. És en aquestes on es perfila la definició d'aquests éssers i on es pot veure la seva grandesa popular³¹.

A les llegendes on apareixen les encantades, hi ha quelcom que es repeteix; les seves festes. Aquestes sovint són tractades d'orgies. Es sap d'aquestes degut a les rialles i els cants que es senten vora les coves habitades per aquests éssers femenins.

Un pastor de Rotllan, plegant un xic vespre, una vegada, al passar amb son ramat d'ovelles pel caminal de davant de la cova, quedà estranyat de veure-hi una gran lluminària i de sentir-hi una música molt bonica³².

Tan bon punt Sigiberta – aquest era el nom de la princesa – hagué arribat a les coves, va sentir-hi un gran guirigall i la bella harmonia d'uns cants barrejats amb riallades i el dringar de plats i copes (...). Eren les goges de la cova, que celebraven una de les seves festes³³.

En Pere caminava quan, de sobte, sense saber d'on venien, va sentir les rialles d'unes dones³⁴.

Els encantaments que realitzen les encantades cap els mortals, estan dirigits especialment als homes. Per a fer-ho utilitzen els cants o bé, la seva bellesa aclaparadora.

Llavors, de primer confusament, i després nítida i precisa, va aparèixer, mig submergida en el líquid del gorg, la figura meravellosa d'una dona nua que,

29 Xavier Roviró i Joan Soler, Les llegendes en el Folklore. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya, Tradicionari volum 7. Barcelona 2007. Pàg. 207.

30 Joan Amades, *Costumari català. Maig, esclat de les flors*. Edicions Salvat, Barcelona 1990. Pàg. 6

31 A partir d'aquí s'anomenarà encantades a tots els tipus d'éssers màgics femenins.

32 Jacint Verdaguer, *Totes les rondalles*. Edicions Proa, Barcelona 2001. Pàg. 180.

33 Joan Guillamet, *Llegendes del poema Canigó*. Brau edicions, Figueres 1997. Pàg. 37

34 Jordi Mascarella i Miquel Sitjar, *Llegendes i creences de vall de Núria i vall de Ribes*. Edicions Farell, San Vicenç de Castellet 2003. Pàg. 57. *En Pere de la Gega i Sant Esteve de Pardines*.

*lenta i abstreta, es pentinava la cabellera rossa com l'or, amb una pinta fulgurant*³⁵.

Se les considera nocturnes, ja que durant el dia resten dins dels seus palaus i només surten de nit.

*Un vell de Campdevàrol, al passar-hi també a altres hores de la nit, veié la finestra o obertura superior de la cova tota vermella i encesa com una boca de forn*³⁶.

*S'hi oferí un per anar-hi a la nit de Sant Joan. Quan les dotze hores foren tocades, els sentir baixar de coves amunt, amb una gran fressa, i, espantat, fugí*³⁷.

De nit fan bugada, renten tovallols i llençols d'un blanc resplendent. És diu, que aquestes peces són portadores de riquesa per a qui les roba. Altrament, també són donadores de riquesa com a agraïment.

*La molinera de Queralbs feia de llevadora (...). Una nit una gent se li va presentar al molí amb urgència la dugueren cap a l'Estremera, on trobà una dona amb dolors de part. La molinera féu la feina (...). La gent d'aquell lloc li van dir que no la podien pagar perquè eren pobres i que acceptés la bona voluntat d'un grapat de segó que hagué d'embolicar-se al davantal. (...) i farta del segó el llançà al riu Freser. En entrar al molí, i desfer-se el davantal, va veure que unes poques partícules de segó que se li havien enganxat s'havien convertit en pols d'or pur*³⁸.

*Expliquen que aquesta roba és de color blanc perquè les encantades hi havien estès durant segles la seva blanquíssima roba blanca i al final la roba havia pres aquest mateix color*³⁹.

*Una nit, quan foren sota la cova, sentiren uns cops de picador, com si rentessin roba. En veieren d'estesa, blanca i neta, i, com sabien que és sortós qui pot haver un llenç d'encantada, anaren per aplegar-ne un o altre (...). Es tragueren un ganivet, i al cap i a la fi pogueren tenir-ne un tros*⁴⁰.

Fins aquí, un seguit de llegendes que mostren les característiques que poden tenir les encantades; aquestes seran molt presents dins del poema *Canigó*.

EXCURSIONS DE JACINT VERDAGUER, EL PAISATGE DE CANIGÓ.

El *Canigó* de Verdaguer té un clar origen, les excursions del poeta per les contrades dels Pirineus catalans.

Jacint Verdaguer és reconegut com un dels excursionistes catalans per excel·lència, i també un d'aquells escriptors que fa literatura a partir dels seus viatges i recorreguts fets.

35 Xavier Renau, *Dona d'aigua, el mite de la nimfa dels gorgs interpretat de nou*. Editorial Alta fulla, Barcelona 1986. Pàg. 7.

36 Jacint Verdaguer, *Totes les rondalles*. Edicions Proa, Barcelona 2001. Pàg. 180.

37 Jacint Verdaguer, *Totes les rondalles*. Edicions Proa, Barcelona 2001. Pàg. 152.

38 Jordi Mascarella i Miquel Sitjar, *Llegendes i creences de vall de Núria i vall de Ribes*. Edicions Farell, San Vicens de Castellet 2003. Pàg. 55 i 56; *La bondat de les encantades*.

39 Jordi Mascarella i Miquel Sitjar, *Llegendes i creences de vall de Núria i vall de Ribes*. Edicions Farell, San Vicens de Castellet 2003. Pàg. 57. *La roba blanca de les encantades*.

40 Jacint Verdaguer, *Totes les rondalles*. Edicions Proa, Barcelona 2001. Pàg. 181.

Les excursions són considerades com l'acció de recórrer una certa extensió de terra, d'un cert indret. Amb l'excursió hi ha la conversió de *le voyage en promenade*⁴¹. Es converteix el vertader viatge en una humil passejada.

Les estades que el poeta realitza als Pirineus entre el 1880 i el 1883 influeixen decisivament en la redacció i la inspiració d'una de les obres més grans i prestigioses del poeta d'Osona; aquestes excursions estan recollides dins dels *Quaderns* de Verdaguer.

Tres anys després de les excursions, hi ha la publicació del poema èpic i folklòric *Canigó*, considerat, per a molts, la seva millor obra. Aquestes activitats, aquestes excursions, són considerades per l'autor: "mon viatge d'estiu", "mon viatge pels Pirineus"⁴².

Durant el s. XIX, a Catalunya, apareixen entitats catalanes relacionades amb el món del alpinisme i els viatges a peu, com el Centre Excursionista de Catalunya. El propòsit d'aquestes entitats era el de estudiar la terra des de una vessant patriòtica. En l'excursionisme català hi ha un amor per Catalunya, una mena d'amor abstracte dirigit a la naturalesa i bellesa del territori català. És també a partir del s. XIX⁴³, que les excursions comencen a plasmar-se en un paper.

El 1891 hi ha la redacció del primer butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. En aquests, hi han les ressenyes, les redaccions de les excursions realitzades per alguns dels seus membres. Dins d'aquests s'hi poden trobar distintes seccions. Cada una d'elles fa referència a un àmbit que es relaciona tant amb el poble de Catalunya com en la mateixa excursió. Entre aquestes hi trobem, per exemple, la secció geogràfica, la folklòrica o la secció de les excursions.

És també, a partir d'aquest segle, que l'excursió deixa de ser de l'àmbit científic, deixa d'estar relacionada amb la investigació pel saber; per a entrar a formar part del món del lleure. L'excursió acaba tenint una finalitat esportiva, cultural i sobretot, patriòtica⁴⁴.

Verdaguer, excursionista i romàntic; té una determinada visió del país que visita; mira el paisatge que té al davant amb uns certs prejudicis. En els seus textos d'excursionista romàntic, adverteix dels perills que ocasionen les muntanyes i, alhora, dels aspecte sublim que aquestes desprenen⁴⁵.

Dins de les excursions i els viatges del autor, quelcom que hi destaca és la descripció dels paisatges, a partir de l'element principal de la naturalesa. Alhora, hi ha també l'aparició dels éssers màgics locals com a formant part d'aquest paisatge que forma la natura. En les seves excursions Mossèn Cinto també es fixa en els elements religiosos, les verges, les capelles i els monestirs que es troba en els pobles que hi ha entre el seu pas.

Verdaguer dóna lloc a les impressions subjectives dels fets i de les realitats que ell observa, això pot veure's tant en els textos de viatge⁴⁶ com en els quaderns que contenen les seves excursions⁴⁷.

El més interessant de les notes i els apunts recollits durant els seus viatges, és la inclusió d'aquests dins de les obres literàries del mateix autor, per exemple

41 Narcís Garolera, *L'escriptura itinerant*. Pagès editors, Lleida 1998. *Excursionisme i literatura a Catalunya*. Pàg. 55.

42 Narcís Garolera, *L'escriptura itinerant*. Pagès editors, Lleida 1998. *Excursionisme i literatura a Catalunya*. Pàg. 56.

43 La història del excursionisme català comença després de la "creació" d'un nou esport, l'alpinisme, Considerat a partir de la primera pujada al Mont Blanc.

44 Narcís Garolera, *L'escriptura itinerant*. Pagès editors, Lleida 1998. *Aspectes formals d'Excursions i viatges de Jacint Verdaguer*. Pàg. 73.

45 El mateix; Verdaguer recorda, en els seus textos de viatges, els romàntics francesos. Narcís Garolera, *L'escriptura itinerant*. Pagès editors, Lleida 1998. *Aspectes formals d'Excursions i viatges de Jacint Verdaguer*. Pàg. 75.

46 Entre aquestes obres de viatge hi podem trobar: *Viatge d'un peregrí a Terra Santa*.

47 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges (en tres volums)*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Editades per Narcís Garolera.

formant part del paisatge on es situa l'acció. En el cas del *Canigó*, són el germen que fa florir l'obra.

La característica que fa de Verdaguer un gran excursionista i un gran redactor de l'excursió és que les notes que pren són in situ, no són notes premeditades.

Alhora d'escriure s'utilitza un to expositiu i lineal en un grau major. Sovint, en els textos, Verdaguer recorre a la transcripció o al·lusió de rondalles, llegendes i tradicions orals d'un indret en qüestió.

Joan Maragall, escriptor i poeta de la renaixença, parla de l'existència d'un *Jacint Verdaguer excursionista*⁴⁸. Verdaguer és conegut, doncs, des de moltes vessants del seu intrigant personatge.

Quelcom significant dels Pirineus i que Verdaguer sap destacar i ressaltar és el seu poder màgic. En les muntanyes de les terres catalanes s'hi projecten les llegendes i les tradicions, però també la història de Catalunya. La muntanya catalana més afectada per aquesta producció literària, és la muntanya del Canigó, muntanya que es converteix en els nostres dies, en emblemàtica.

Juntament a la consideració excursionista de Verdaguer, podria considerar-se a l'autor osonenc com a folklorista. Això és degut a que durant les seves excursions hi ha una recerca de llegendes i tradicions dels indrets per on passa. Verdaguer conversa amb capellans, mossens, pagesos, vilatans per a conèixer les tradicions de les terres catalanes. Aquesta cerca és anterior a la realitzada per Joan Amades.

Les excursions de Verdaguer són els precedents d'un dels poemes èpics, d'una de les llegendes més importants i fonamentals de la literatura catalana. Aquestes estan publicades amb el nom de *Quaderns* dins de l'Editorial Barcino i editades per Narcís Garolera.

El lloc de la llegenda *Canigó* on es veuen reflexes directament les excursions fetes per l'autor és dins del *Cant Quart* del poema, *Lo Pirineu*. Aquest canta el viatge que realitzen els dos protagonistes, Gentil i Flordeneu, per les contrades dels Pirineus.

En el recorregut dels dos protagonistes, pot fer-se una analogia del que Verdaguer havia recorregut i visitat durant les seves excursions estiuenques.

Uns dels versos que ens mostren aquesta excursió pel paisatge català és el següent:

*De puig en puig pel coll de Finestrelles
s'enfilen de Puigmal a l'alta cima;
tota la terra que el meu cor estima
des d'ací es veu en terres onejar.*⁴⁹

Els llocs i les contrades visitades per Jacint Verdaguer ofereixen una perspectiva paisatgística al autor. Alhora en la redacció d'aquestes s'ofereix una relació entre els indrets i els elements màgics, protagonistes de llegendes que els habiten. Hi ha doncs un trobament entre el territori i el folklore que forma part d'aquest.

48 Narcís Garolera, *L'escriptura itinerant*. Pagès editors, Lleida 1998. *Aspectes formals d'Excursions i viatges de Jacint Verdaguer*. Pàg. 98. Nota 113.

49 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 68. Versos del 33 al 36.

Excursions i Viatges (volum III) és el quadern que recull les notes que Verdaguer va escriure durant les seves estades d'estiu pels Pirineus, en aquest hi apareixen els indrets que formen part del paisatge de l'acció de *Canigó*, com també les llegendes dels indrets que es lliguen amb la vessant folklòrica del autor.

Un dels llocs que es relaciona directament amb els éssers màgics femenins és la *Cambrà de las Encatadas*⁵⁰. Aquesta es troba situada vora Prats de Molló. Un altra nom popular anomena la cambrà com a Roca Gallinera. D'aquesta es diu, que en un altre temps, hi habitaven éssers màgics femenins anomenats encantades; Verdaguer, en aquests punt fa la descripció d'aquestes ja comentada.

Aquesta zona, que queda vora la serralada de Costabona, és un dels indrets per on passa la carrossa de l'encantada Flordeneu.

*Deixen, anella del Pirene Altívol, l'aturonada Costabona enrera, que solda el Canigó a la cordillera com a cadena aurífica un brillant.*⁵¹

La referència més directa que es fa de la muntanya del Canigó i dels seus éssers màgics dins dels *Quaderns* és *les bruixes dels Pirineus, Conflent i Cerdanya y Rosselló son punt de reunió en Canigó*⁵². La muntanya del Canigó, és coneguda com un lloc de reunió de les bruixes dels Països Catalans.

L'excursió al cim del Canigó és una de les principals que fa mossèn Cinto des de la Presta. Davant del imponent cim, l'autor sent la seva presència física⁵³ i tot el què aquesta va comportar. Aquesta presència va ser el clímax per arribar a la creació d'un nou poema èpic que parles de la reconquesta de la terra Catalana i dels Pirineus.

L'engendrament poètic anava acompanyat de la decisió de fer una gran exploració de les terres dels Pirineus i, alhora, d'aplegar informació suficient per a donar un contingut adequat al poema que acabarà duent per títol *Canigó*. En aquest projecte hi havia lloc per la retòrica, pel paisatge i per la cultura.

En la seva passejada pels Pirineus, no només es centra en el paisatge general, sinó que para una gran atenció a aquells racons que poden esdevenir palaus d'encantades. Un d'aquests es troba al Forat de Cardós, situat a la Vall de Cardós dins del Pallars Sobirà. Segons el poeta

*L'entrada de la riera de Cardós, per hont se passa, és estreta, y s'anomena per això <<forat de Cardós>>, nom que dónan també a una cova que hi ha a l'esquerra del camí, niu d'encantades segons lo poble.*⁵⁴

Aquest indret també apareix dins del poema, tot hi que no se'n fa una referència directa, es nombren

*les tres valls de Pallars, que la calitja de boirina amb son ròssec emmantella,*⁵⁵

La cultural popular ha habitat les coves del territori català d'encantades tal hi com pot veure's en aquest fragment.

Les excursions que Verdaguer realitza pels Pirineus no només serveixen per la recerca de documentació dels Pirineus, sinó que permeten un coneixement del paisatge que ens envolta i que es plasma dins de la poesia.

50 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 100.

51 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 67. Versos del 13 al 16.

52 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 107.

53 J. M. De Casacuberta, *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Editorial Barcino, Barcelona 2002. Pàg. 20.

54 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 126.

55 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 71. Versos 125 i 126.

Un dels cants de l'obra *Canigó* fa una referència directa al massís que conté els cims més alts del Pirineu, la serralada de la Malehida; el cant IV conté la *Maleïda* (*Maladetta*)⁵⁶. Verdaguer anomena el què es conegut pels francesos com a *Monts Maudits*⁵⁷, com a Malehida. En aquest nomenament es passa del plural al singular. Verdaguer considera la muntanya de l'Aneto la Malehida. Es parla d'aquest massís com *Lo goliat de les notras montanyes*⁵⁸. Dins del *Canigó* quasi bé igual, apareix *lo Goliat d'eix rengle de filisteus deforme*⁵⁹.

Dins de *Excursions i Viatges*, justament en l'apartat de la Maleïda, es realitza un relat d'excursió en plena regla. Aquest pot considerar-se una crònica de l'excursió verdegueriana.

El cant de *LA MALEÏDA (Maladetta)* és un dels més extens dins del poema. En aquest hi ha un equivalent la muntanya de l'Aneto als cims més alts d'Europa⁶⁰.

Quelcom que també es mostra en aquest és que és el cim més alt del massís, *Cabdill és d'eix exèrcit en ordre de batalla la torre que domina la colossal muralla*,⁶¹

En les seves excursions, però, Jacint Verdaguer també es fixa en altres elements màgics que no formaran part pròpiament del poema, però si que són importants dins del folklore català. Uns d'aquests que apareixen en el text de *Excursions i Viatges* són els menairons.

*Los manayrons són diables tancats dins un canut, com lo de les agulles, que diu que tenen, per fer-se ríchs, alguns que-n tenen pressa. Qui-l té, a l'obrir lo canut, té l'obligació de manar-los alguna cosa, sia lo que sia, baldament sia traslladar una montanya, o ficar-se de nou al cantó. Si no li mana res, se'n duen a l'amo a l'infern*⁶².

Aquesta definició apareix enmig de les notes preses de les muntanyes de les serres de Sant Joan de l'Erm. Aquests éssers apareixen en alguna de els Rondalles narrades pel mateix Verdaguer⁶³. Aquí és on, per exemple, pot veure's la vessant folklòrica del poeta.

Les excursions de Verdaguer, no només recollien el folklore i el paisatge català, si no que també són importants els elements cristians que aquest recull al llarg de les seves passejades. Un exemple d'això pot veure's quan el poeta es troba a prop de Organyà i visita la capelleta del Roser⁶⁴, on hi ha una descripció de l'aspecte arquitectònic d'aquesta com també de les imatges que s'hi poden trobar a l'interior.

Les fades, són presents al llarg de les excursions per a establir comparacions amb el paisatge que s'experimenta:

*He vist l'Argenteria a últims de joliol, en lo temps en què està més despullada de sa bellesa principal. En temps d'hivern, quan tots aquells cortinatges de tosca, aquells brodats en ras finíssim, aquells entretallats en triat evori, se tóman de cristall, deu semblar allò lo vel d'una fada del nord estès al peu d'una galera*⁶⁵.

Aquest fragment apareixerà dins del *Canigó* amb una estructura quasi idèntica, per expressar la bellesa del paisatge que veu Gentil des de la carrossa de Flordeneu⁶⁶.

56 Aquest Cant fa referència a la muntanya de l'Aneto, conegut com a La Maleïda. El nom d'aquesta muntanya està escrit de distintes formes segons el lloc on es troba. Dins del text *excursions i viatges* es troba escrit: Malehida, dins del poema, la part on es fa referència a aquesta muntanya hi ha el títol de Maleïda subtitulat com a Maladetta.

Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 139. Nota 144.

57 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 140. Nota 158.

58 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 143.

59 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 73. Vers 158.

60 Mont Blanc i Dhawalgiri li poden dir germà (...) de trono a Jehová. Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 72. Versos del 145 al 148.

61 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 73. Versos 155 i 156.

62 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 171. nota 83.

63 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 171. Nota 84.

64 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 203.

65 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 206 i 207.

66 Jacint Verdaguer, *Excursions i viatges Volum III*. Editorial Barcino, Barcelona 1992. Pàg. 207. Nota 243.

En el text d'excursions i viatges hi ha una presència molt forta de la religió, la descripció de esglésies i de verges. Important per entendre la grandesa del *Canigó* i alhora importants per entendre la vida del poeta dedicat a la vida sacerdotal.

És doncs, en aquest text on es pot veure un primer acostament al que s'acabarà convertit en una de les obres més importants de la literatura catalana de la renaixença; una de les llegendes cabdals de la història de Catalunya. Les excursions pels Pirineus, esdevenen un paisatge màgic per l'obra el *Canigó*; esdevenen les contrades perfectes per l'acció llegendària dels herois catalans i les lluites cristianes; com també per la fantasia de les encantades i el cant del seu ball.

EL CANIGÓ COM A POEMA I LES VEUS DEL PIRINEU.

La *Llegenda Pirenaica del temps de la reconquesta*, *Canigó* començà l'any 1880, justament l'any del inici de les excursions del poeta i mossèn osonenc a través de les contrades Catalanes i la terra dels Pirineus. La redacció d'aquesta fou acabada el novembre de 1885 i, *Canigó* s'edità per primera vegada el 1886.

El poema està format per a una gran varietat de formes tant rítmiques com estròfiques, tot depèn del caràcter dels termes que l'autor vol tractar.⁶⁷

Dins del poema, s'hi poden trobar les descripcions en forma de vers de les contrades muntanyenques catalanes; les accions, vides i gestes dels éssers màgics i històrics que fonamenten les nostres llegendes i, també, part de la història llegendària èpica de Catalunya.

El poema *Canigó* conta la història de dues victòries cristianes. D'una banda la victòria del comte Tallaferró davant dels traïdors (moriscos) una lluita entre el cristianisme i l'islam; la lluita contra una religió considerada de salvatge.

L'altra lluita té com a segon protagonista el folklore i fa referència a l'expulsió de les fades del cim del Canigó, la victòria de la religió per damunt de les tradicions paganes.

El centre de la història es situa a les terres del Conflent (Catalunya Nord), on s'hi pot trobar la muntanya del Canigó i Sant Martí del Canigó. El paisatge de l'acció va canviant per recórrer els Pirineus de punta a punta, serralada molt coneguda pel poeta degut a les excursions que aquests havia realitzat.

El *Canigó* narra un dels episodis llegendaris més representatius de la terra catalana, narra tan sols una de les històries de la reconquesta del nostre país, aquesta damunt de les terres del Conflent.

L'obra *Canigó* està formada pel paisatge que ja s'ha comentat en l'apartat anterior i, alhora, per personatges, convertits en llegendaris, que habiten aquestes contrades. Aquests, poden classificar-se segons les accions que realitzen dins de la mateixa obra. S'estableix una divisió entre personatges inspirats en persones de la vertadera història de Catalunya, i personatges que formen part del imaginari popular. Dins d'aquest últim camp hi trobarem els éssers màgics femenins, anomenats majoritàriament, dins del poema, com a goges, però que prenen altres consideracions: fades o encantades.

Els personatges que participen de la llegenda, i que formen part de la història real de la reconquesta catalana són, bàsicament, els personatges masculins.

---

67 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1997. Pàg. 21, pròleg de Modest Prats.

Aquests pertanyen a l'època dels comtats de Catalunya, vora el s. XI. Aquesta, és una època de invasions musulmanes (tal hi com mostra el poema) i alhora una època molt bona per l'expansió del cristianisme. En major o menor grau, els personatges de la llegenda *Canigó* s'originen, estan inspirats, en personatges històrics.

El protagonista masculí, cristià i històric de la llegenda és Gentil, inspirat en el fill de Bernat I de Besalú, anomenat Bernat Tallafarro. Dins de la història real, Bernat Tallafarro no té cap descendent amb aquests nom.

En la llegenda, Gentil és l'escuder del seu oncle Guifre i fou nomenat cavaller justament el mateix dia que decidí fugir amb Griselda (l'encantada Flordeneu en forma humana).

Gentil és l'element d'unió entre la realitat i la religió amb el món de la llegenda i el folklore, és l'element d'unió de dos mons totalment diferents.

Físicament, Gentil gaudeix de la bellesa poètica dels cavallers,

*los dos arcs de ses celles fins i hermosos
l'una retrau, l'altra son ample front,
l'altra sos llavis de clavell desclosos
on lo somris placèvol mai se fon;*

*eixa de cabell de seda que rosseja
com la calor primera del matí,
s'escampa, es rullia, s'esbadia, oneja.
riu que trena ses ones amb or fi.⁶⁸*

La reina de les fades, Flordeneu, s'enamora del cavaller Gentil degut a la seva bellesa. Aquest, es deixa encisar per la fada i pres de la follia, escull l'amor enlloc del seu deure amb la pàtria, trenca la seva promesa de cavaller, per quedar-se, víctima del encantament, amb Flordeneu.

El pare de Gentil és el Comte Tallafarro, personatge mític originat a partir de la figura de Bernat I de Besalú, l'anomenat popularment com a Bernat Tallafarro, degut a la seva duresa de cavaller. És germà de Guifre. Heretà, després de la mort del seu pare, el comtat de Besalú, Vallespir i Fenollet.

Dins de les seves gestes heroiques, hi ha la defensa del atac dels sarraïns a la part sud-oriental del territori català. Aquest és un dels elements que situa la llegenda en una època històrica en concret. La lluita contra els moriscos forma part de l'acció històrica del poema, aquesta apareix en el Cant Quint,

que els sarraïns saquegen Elna i Ceret!⁶⁹

A la llegenda, el Comte Tallafarro comanda la lluita contra els sarraïns. Per a lluitar, li es lliurada l'espasa que duia Otger⁷⁰. Es conta que aquesta és portadora de

68 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 55. Versos del 13 al 20.

69 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 87. Vers 15.

70 Mes veus aquí una espasa que és de bon tremp:

de Castelló en lo siti la duia Otger;
Otger moria en braços d'un avi meu
que de l'espasa féu-li gentil present;
reliques de sant Jordi té dins la creu.

Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 87. Versos del 16 al 20.

reliquies de Sant Jordi, que es troben dins de la creu. Això és el que feia a l'espasa tan valuosa i poderosa.

Del personatge històric, Bernat I de Besalú, *Es diu que fou un governant ben dotat, polític un poc intrigant i bon guerrer, però de temperament impetuós*⁷¹.

El personatge llegendari gaudeix també de ser un gran guerrer, però les seves qualitats superen al personatge real. Un dels episodis èpics de *Canigó* narra la fugida i victòria d'aquest després de ser ferit i capturat pels sarraïns.

*Pel compte Tallaferro que tens catiu,
catiu dintre una barca de sarraïns*⁷².

Demana ajuda a Crist, es demana ajuda a l'element religiós, i en un instant de reviscuda diu:

— *Fallaires, a les falles de Sant Martí!* -⁷³

Aquest crit el durà a la victòria i a la salvació, ja que en un instant comencen a encendre's, a causa del foc, anomenat *serp alada*⁷⁴, les barques dels sarraïns.

Finalment el compte Tallaferro s'escapa i sobreviu només amb ferides que l'ajuden a demostrar el seu valor.

*De nafres com aquestes, pastor, me'n ric,
dinou mon cos ne duia i ara en duc vint*⁷⁵.

En aquests versos es mostra la valentia del personatge i com és un heroi nat. També, es mostra el seu esperit paternal. Es pregunta pel seu fill, mostrant que els seus sospirs no esdevenen una agonia del seu cos, sinó una agonia de la ment deguda al patiment que sent per Gentil.

*No és per mi si sospiro, que és per Gentil,
quan penso, pobre pare!, què fa el meu fill.*⁷⁶

Tallaferro, pare i cavaller, aconsegueix una primera victòria contra l'exèrcit dels sarraïns, però no gaudeix plenament d'aquesta ja que no sap res de l'estat de vida del seu fill.

El germà del Comte Tallaferro i oncle de Gentil és el Comte Guifre II de Cerdanya. Germà, també, d'Abat Oliba. Dels comtats dels seus pares heretà el de la Cerdanya i rebé, anys més tard, el del Berguedà gràcies a la gentilesa del seu germà Oliba quan aquest es feu monjo.

Guifre es casa amb Guisla, a aquesta se li dedica el cant desè del poema, cant dedicat a la retirada de Guifre al monestir de Sant Martí de Canigó per servir el senyor; és en aquest on mor. És en aquest personatge on pot veure's la importància de la religió cristiana de l'època dels comtats.

Entre les seves gestes reals i llegendàries hi ha la fundació del Monestir de Sant Martí del Canigó. Lluità al costat del seu germà, contra els sarraïns.

71 Enciclopèdia catalana on-lina: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0223317.xml?s.q=Bernat+I+Ue0vIfEZ3C8>

72 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 93. Versos 175 i 176.

73 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 94. Vers 188.

74 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 95. Vers 195.

75 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 95. Versos 227 i 228.

76 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 95. Versos 229 i 230.

Guifre, oncle de Gentil, és un dels herois de l'obra verdegueriana, i, alhora un dels personatges tractats amb més duresa dins de l'obra. Guifre, en pujar al cim del Canigó, veu el seu nebot encisat i envoltat per goges. Veu com Gentil ha canviat l'espasa per una arpa, ha passat de cavaller a enamoradís trobador.

Veu al que ahir deixà cobert de ferro,
de pedreria i flors enjoiellat;
veu fet joglar lo fill de Tallafarro, (...) ⁷⁷.

En veure aquesta imatge torbadora, pres de la ira, dóna una empenta a Gentil.

A la primera empenta que li dóna
lo cabussa i rebat per estímball,
a on un <<ai!>> de moribund ressona
omplint de pena i tristor la vall ⁷⁸.

La ira de Guifre pren la vida al seu nebot Gentil. En tornar en si, s'adona d'allò que ha fet; s'adona del crim que ha comès contra la seva pròpia sang.

Llavors se dóna compte del seu pecat
lo coneix i s'esglaia; mes, ai!, ja és tard! ⁷⁹

La situació més extrema que ha de superar Guifre és la confessió al seu germà, Comte Tallafarro. Primer li explica tot, menys que ell ha comès el crim. Finalment quan Tallafarro pregunta

— ¿Qui ha mort mon fill? - cridant amb veu de tro;
vers l'ermitori Guifre se retira,
mes confós i lleal respon-li: - Jo! - ⁸⁰

Guifre ha mort Gentil i com a càstig, decideix deixar la vida de cavaller i retirar-se com a monjo a Sant Martí del Canigó, on construirà un monestir. Abans, però, s'acomiada de la seva esposa Guisla i explica quin serà el seu destí

- T'estimaré com sempre t'he estimada,
mes, ai de mi!, serà des d'una celda
d'un monestir que sobre l'oratori
de Sant Martí del Canigó s'aixeca.
Allí morir devia en una forca,
menjat per corbs enmig de cel i terra;
a Déu, que em torna compassiu la vida,
bé li puc oferir lo que me'n resta! - ⁸¹

Amb aquestes paraules s'acomiada i es retira de la seva vida de Comte. Dóna gràcies a Déu per haver salvat la vida després de cometre el crim imperdonable que ha comès, es lliura a Déu per tal de poder netejar la seva ànima i entrar, després de la seva mort, en el seu reialme. Guifre escull a Déu per damunt de l'amor a la seva esposa Guisla i per damunt de la pàtria. Escull a Déu per salvar alliberar-se dels pecats.

L'últim personatge masculí importants és Abat Oliba. Dins de la història de Catalunya és un personatge molt rellevant, tant per la religió com per la història. També

77 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 139. Versos del 437 al 440..

78 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 139. Versos del 445 al 448.

79 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 147. Versos 19 i 20.

80 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 161. Versos del 123 al 125.

81 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 180. Versos del 41 al 48.

és molt important per la cultura.

Heretà el comtat de Ripoll i de Berga que cedí als seus germans Bernat i Guifre respectivament en fer-se monjo. L'altre germà, Berenguer, també formava part del món religiós.

Fou Bisbe de Vic i Abat de Ripoll i Cuixà; a part fou la mà dreta de Ermassenda, la Comtessa de Barcelona.

Des de la seva posició eclesiàstica fou un dels grans impulsors de la cultura catalana.

Dins de l'obra *Canigó*, Oliba és l'encarregat de posar pau entre els dos germans després de la mort de Gentil.

Oliba a l'assassí dóna una empenta
posant la porta i a ell mateix enmig⁸²

Oliba salva el seu germà Guifre de la ira de Tallaferro; més endavant ajudarà a Guifre a construir el monestir de Sant Martí del Canigó.

La veu del d'Oliba, serà important en l'últim cant del poema, el cant de la coronació del Cim del Canigó amb una creu de ferro, cant on es contrau la victòria contra el paganisme després de l'expulsió de les fades. Aquest és el cant final que oposa la veu de les fades amb la veu dels monjos del Pirineu.

Els personatges masculins donen lloc a la part que ens permet situar la llegenda en una època històrica en concret. L'època de la lluita contra els sarraïns. Els elements importants en aquesta eren el valor i la responsabilitat cap al comtat i també la importància de l'acció sota els ulls de la divinitat. La llegenda comença, doncs, amb l'entrega d'aquests elements al Cavaller Gentil.

L'argument del *Canigó* es situa al voltant del Segle XI. Aquesta comença quan Gentil escull ser protector de la pàtria i la religió. Més endavant, però, la curiositat del jove l'acostarà a uns éssers màgics, les fades. Aquestes encisaran a Gentil i l'apartaran de la seva vocació inicial.

Les goges, les encantades, les fades són els personatges més importants del poema. Són l'element que trenca i acaba amb el jurament de Gentil i alhora el que permet el coneixement de la terra dels Pirineus.

És curiós veure com aquestes apareixen per primera vegada en el poema en boca d'un personatge secundari, que només apareix a l'inici del segon cant. El personatge que introdueix les fades és l'escuder de Gentil.

*Son escuder atlètic se n'adona
del Canigó nascut en una aubaga
— Lo que mirau – li diu – no són congestes;
son los mantells d'ermi de les fades,*⁸³

En saber de la possible existència de les fades, el jove Gentil s'escapa de la torre de vigila i es dirigeix al cim del Canigó en busca d'aquests éssers màgics pagans. Allí es trobarà a Flordeneu, regina de les encantades; de la mà d'aquesta coneixerà la grandesa de les terres dels Pirineus.

82 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 161. Versos 129 i 130.

83 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 45. Versos del 33 al 36.

El centre del poema, el motor, rau en dos personatges; d'una banda Gentil i de l'altra Flordeneu. Les seves accions són l'enamorament, el nuviatge i el desencantament; al voltant d'aquestes hi ha la reconquesta de la terra que duen a terme els personatges de Tallafarro i Guifre. Aquests dos personatges són el trobament de dos mons totalment diferents, el món històric i el llegendari; el món cristià i el pagà.

Les encantades, les goges que apareixen dins del poema, poden considerar-se la Veu dels Pirineus, la veu de les seves llegendes, la veu d'allò que queda contraposat a la èpica de la història. Totes aquestes veus, estan liderades per l'acció d'una sola encantada, la reina de les fades.

Flordeneu és la regina de les encantades dels Pirineus i del Canigó. És la protagonista femenina del poema i la que es troba amb el món que representa Gentil. La seva primera aparició la fa en forma de dona, pren l'aparença d'una dolça pastora anomenada Griselda i de qui Gentil té el cor robat.

Al desencadenar-se la sardana
com enfilall de perles que s'esgrana,
ne surt també Griselda, la rosa del ramell;
amb gentilesa arranca de sa testa
la corona de reina de la festa
i ens mans corre a posar-la al cavaller novell.⁸⁴

En l'episodi d'aparició de l'encantada en forma humana, Gentil rep d'aquesta la corona de flors i a les preguntes de son pare respon és *del meu cor senyora*⁸⁵.

La figura de Griselda representa una de les característiques més importants de les encantades, la seva habilitat per a canviar de cos, la màgica capacitat per adoptar formes diferents a la que els hi és pròpia. Dins del cos de Griselda, utilitzant aquesta conversió té enamorat al jove cavaller Gentil.

Flordeneu és el títol que duu el *El Segon Cant de Canigó*. En aquest es descriu la fugida de Gentil cap al cim del Canigó i alhora hi ha el desvetllament de qui s'amaga sota la figura de Griselda. En aquesta escapada hi ha una lluita que el poeta insinua com a una lluita a mort entre l'amor i la pàtria⁸⁶.

En arribar al cim del Canigó, Gentil veu la regina coronada⁸⁷. En veure la reina de les fades hi descobreix la fisonomia de Griselda, veu la seva enamorada en la seva forma original.

Però s'ha galanesa és de regina
i ell a Griselda conegué Pastora⁸⁸

Gentil pateix un desconcert, el seu cor pertanyia a una dolça pastora que ara reconeix com a reina. La bellesa, una de les característiques més preuades de les fades, és protagonista en aquest reconeixement. L'element clau d'aquesta és la cabellera rossa que *ressola en cabdells d'or per ses espatlles*⁸⁹.

Flordeneu pot transformar-se en Griselda i explica el perquè de la seva transformació a Gentil.

*Astre del cel, tan sols per l'amor teva
deixí l'atzur de l'estelada volta,*

84 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 32. Versos del 139 al 144.

85 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 32. Vers 152.

86 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 43. Vers 62.

87 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 45. Vers 134.

88 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 46. Versos 151 i 152.

89 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 45. Vers 140.

*fada, per tu me retalli les ales;
per tu em llevi, regina, la corona
i de mes mans deixi esmunyir lo ceptre
sols per a posar-te a tu cadenes dolces,
dolces cadenes per l'amor forejades,
manilles d'argent fi, grillons de roses⁹⁰.*

Flordeneu conta a Gentil que pel seu amor abandonà tot allò que la representava, la seva corona de reina, les seves ales de fada.

En aquests versos, però, la Regina inclou una idea d'empresonament amorós; una idea que contempla el pensament que per amor tot s'ha de deixar, fins hi tot el més arrelat a la pròpia personalitat. Es descriuen unes manilles fictícies formades d'argent, roses i la dolçor del amor.

Gentil queda pres d'amor dalt del Cim del Canigó, *l'Olimp de les goges*⁹¹. Aquest segueix la regina, que anomenada traïdora, imita a la seva enamorada Griselda.

*va seguint l'encantada, que traïdora,
estrafà la figura de Griselda,
son caminar suau i sa veu dolça,
son mig riure de verge que somia,
son aire de palmera que es gronxola,
sos rinxols de cabell esbulladissos,
son llavi coral·lí i galtes de rosa:
sobirana que deixa son imperi
i esclava es fa de qui l'amor lli roba⁹².*

En aquests versos apareix una descripció precisa de Griselda i Flordeneu. És aquí on pot veure's la bellesa de la donzella, l'arma més poderosa davant del capteniment de Gentil.

El cavaller Gentil, al cim del Canigó, recorda la seva pàtria, a Oliba i al seu pare; sent *una fiblada d'amor patri*⁹³; però s'adona que ja serà presoner per sempre dels braços de Flordeneu, serà presoner de l'amor.

*mes en sos llaços ja està pres per sempre
com dins la teranyina dèbil mosca⁹⁴*

Les fades de Flordeneu envolten al jove Gentil amb garlandes i cintes, ell, reclama la seva llibertat per a poder lluitar contra els sarraïns, però la fada respon:

— *És lluita més suau la que t'espera;
és lluita de l'amor, on l'amor guanya⁹⁵*

El Cim del Canigó és la terra amagada de les fades, un indret plenament natural i quasi bé fora de la mà del home. És en el mateix cim on hi ha el Palau de la Reina

90 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 46. Versos del 165 al 172.

91 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 47. Vers 176.

92 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 47. Versos del 178 al 186.

93 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 48. Vers 209.

94 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 48. Versos 215 i 216.

95 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 48. Versos 229 i 230.

de les Encantades.

*Lo Canigó és una magnòlia immensa
que en un rebrot del Pirineu se bada (...)
i és son pistil aqueix palau aurífic,
soni d'aloja que del cel davalla.⁹⁶*

Aquest palau d'or al cim mostra la riquesa de les encantades. Aquest està envoltat de naturalesa i flors. I en un tro, que no se sap si és de boix o d'esmaragda⁹⁷ s'asseuen els dos enamorats.

La descripció del Palau de l'encantada es troba dins del cant de *L'Encís*⁹⁸. El palau és de marbre i segueix una *arabesca arquitectura*⁹⁹. Alhora té estructures de cristall, construïdes amb tal precisió que sembla gel. A dins, hi ha grans riqueses, com *la vaixela d'or i d'argent*¹⁰⁰. Aquestes són molt comunes dins de les llegendes on apareixen les encantades.

Dins d'aquest cant del *Encís*, apareix una altra de les característiques més comunes de les encantades,

*a cada corn de taula himnes entona
de donzelles un cor amb veus suau;
lo clavicímbol que entre lires sona
umple de rius de música el palau.¹⁰¹*

Aquesta és la dels cants i la música en les festes que celebren dins dels seus palaus.

Una altra de les pertinences de Flordeneu, una de les seves riqueses és el carro amb que realitzen el seu viatge pels Pirineus, un carro que li permet volar.

*Arriat per set daines amansides,
allí els espera un carro volador;
pren, al pujar-hi, Flordeneu les brides
i se'n porta a volar son aimador.¹⁰²*

Amb aquests versos s'inicia el viatge dels enamorats pel reialme de Flordeneu, el Pirineu.

Abans d'iniciar el viatge, però, Gentil ha estat encantat per les goges donzelles de Flordeneu. Aquestes participen a la llegenda per primera vegada i actuen com una comunió, actuen amb unitat. Amb Gentil endormiscat, el duen a l'estany on l'espera una góndola, mentre remen, les goges es posen a refilar¹⁰³. La cançó que canten serveix per a embriuar¹⁰⁴ del tot a Gentil. La cançó comença i acaba així

— *Somia – canten – somia,
deixa volar ton cor bell,
mentre el somni no es desnia,*

96 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 50. Versos del 271 al 282.

97 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 51. Versos 295 i 296.

98 Cant dedicat al encís de Gentil.

99 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 61. Vers 165.

100 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 61. Vers 178.

101 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 62. Versos del 193 al 196.

102 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 64. Versos del 241 al 244.

103 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 56. Vers 46.

104 Embriuar, acabar d'enamorar, admirar....

*com de sa branca l'aucell*¹⁰⁵

En obrir els ulls, Gentil no sap si *¿dorm o somia encara lo meu cor?*¹⁰⁶ Però d'alguna manera, en veure la fada tot ho explica l'amor. Gentil, gràcies a les encantades i les seves fetilleries, queda envoltat d'una bombolla imaginària que el separa del món i que només conté l'amor i el món de Flordeneu dins.

El *Cant Sisè*, el del *Nuviatge*, podria anomenar-se el Cant de les goges del Pirineu. Aquest és el cant que conté *Muntanyes Regalades*, on participen les goges dels Pirineus homenatjant la unió entre Gentil i Flordeneu i donant els seus tresors més preuats al dolç cavaller. Alhora, algunes, a causa de la petició de Flordeneu per entretenir-lo, li conten algunes de les històries més antigues dels Pirineus i de les contrades on elles habiten. És justament en aquesta cançó on es desvetllen les característiques de les encantades.

La primera goja que participa en el *Cant* és la goja de Mirmanda, la Goja del Rosselló. Mirmanda és una ciutat imaginària que estaria situada al terme municipal de Terrats. Aquesta ciutat, en alguna de les seves llegendes, se la considerava domini de les encantades.

La Goja de Mirmanda, conta a la parella d'enamorats la fundació de la seva ciutat,, que com Ripoll, es construïda enmig de dues aigües, enmig de dos rius.

*Quan Barcelona era un prat
ja Mirmanda era ciutat*¹⁰⁷

En aquests dos versos pot veure's que Mirmanda procedeix d'un temps anterior al temps de la gloriosa Barcelona. La ciutat llegendària fou construïda per gegants.

Dins del cant, la goja descriu la construcció del indret on hi ha el seu casal (que es troba en un penyal¹⁰⁸) que, com totes les fades, és on hi guarda el seu tresor, aquest es troba en una balma. Cal recordar, que una de les característiques de les coves de les fades és la riquesa que es pot trobar dins dels seus palaus, com també l'indret on s'hi amaguen els seus tresors més preuats.

*Allí tinc lo meu casal;
tancadeta amb un penyal
sota el casal hi ha una balma;
de joiells d'argent i d'or
allí guardo mon tresor
com sos bonics una garsa*¹⁰⁹.

El regal que li fa a Gentil és un espill que gaudeix d'un dels poders de les encantades, el poder del encís, poder que coneix molt bé el cavaller. Aquest espill encisat *que enamora a qui s'hi aguaita*¹¹⁰, conté la riquesa del diamant que porta al mànec.

Els objectes que regalen les goges a la parella són realment grans tresors de les encantades que ens mostren com aquests són uns éssers amb grans riqueses.

La goja de Mirmanda, alhora, és l'encarregada de posar-se al capdavant de la resta de goges. Les crida a totes a dansar agafades, com fent una sardana, per a poder cantar.

Voltem lo cim en garlanda

105 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 56. Versos del 49 al 52.

106 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 57. Vers 70.

107 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 110. Versos 253 i 254.

108 Un penyal és una prominència rocosa, generalment aïllada.

109 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 110. Versos del 265 al 270.

110 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 110. Vers 273.

*i posem-nos a cantar*¹¹¹.

En aquesta dansa i aquest cant, es veu doncs la característica més festiva dels éssers màgics femenins, les cançons i els balls.

Les goges, provenen de temps llunyans, i així ho mostra la de Mirmanda en explicar a Gentil la història de l'exèrcit d'Hannibal creuant els Pirineus¹¹². S'explica com aquest s'obra pas pels Pirineus amb màquines de Guerra. La goja narra la sensació que té al veure Hannibal travessant la immensa serralada: *al veure'l jo dels núvols baixar, a no ser fada*¹¹³, veu quelcom diferent a ella i hi para atenció.

La importància d'aquest passatge és que se'ns mostra que les fades, les goges, les encantades, són éssers d'una llarga vida que fa temps que habiten per les contrades dels Pirineus; són éssers que ja habitaven la terra abans de les grans religions i els grans imperis. Això pot afirmar-se ja que el passatge comença:

*Les fades de Mirmanda, de Rosselló i Alberes
aquell matí dansàvem en lo Bosquet dels Horts,*¹¹⁴

La segona Goja amb nom que participa del cant de *Muntanyes Regalades* és la Goja de Galamús. Aquesta pertany a les gorges de Galamús, prop de la Fenolleda¹¹⁵, vora el poble de Sant Pau de la Fenolleda. Enmig del seu cant, es descriu l'indret on ella viu i alhora la seva singular bellesa.

*De les valls del Rosselló
Galamús és la més bella;
oberta a la llum del sol, (...)
que enarboren les Corberes.*¹¹⁶

Es mostra la seva bellesa dient; *D'aqueix Camp jo en só la flor, d'aqueix cel jo en so l'estrella*¹¹⁷.

La goja de Galamús habita en una cova immensa que es considerada el seu palau. Aquest, gràcies a la perfecció de la naturalesa disposa d'un mirador (lo serradal de l'Esquerda) i d'una font (el riu Agli).

L'habitat de la goja és l'habitat natural de les encantades, una cova espaiosa on hi construeixen els seus palaus i alhora un lloc proper a les fonts naturals, a l'aigua.

El regal que prepara pel nuviatge, el seu tresor més valuós, és un collaret fet amb un fil d'or i topacis de Bugarac. Unes pedres precioses obtingudes al cim del Bugarac (lloc de naixement d'un riu).

*L'ofrena que us faré jo
és la que a mi el riu m'ha feta:
topacis de Bugarac,
on naix lo riu que me'ls deixa,
enfilats amb un fil d'or*

111 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 109. Versos 247 i 248.

112 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 124. Versos del 25 al 136. El Passatge d'Hannibal.

113 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 126. Vers 79.

114 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 124. Versos 25 i 26.

115 Comarca de la Catalunya Nord. Enciclopèdia catalana on-line. <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0026428.xml?s.q=Fenolleda#UgHxzPHWDC8>

116 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 111. Versos del 281 al 286.

117 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 111. Versos 293 i 294.

*com un collaret de reina*¹¹⁸.

Amb aquesta goja es poden seguir trobant totes les característiques de les encantades de les que es parlaven. Una bellesa extrema, l'habitatge dins d'una cova que li serveix per palau i l'obtenció de riqueses, la possessió de tresors.

La Goja de Ribes també participa en el *Cant*. Aquesta habita al terme de Ribes de Freser (Ripollès). Es anomenada Goja però considerada una Encantada per la tradició popular. Fa gala de la grandesa del seu palau i dels llocs a on pot arribar gràcies a les seves galeries quilomètriques capaces d'unir territoris allunyats.

Jo en tinc una galeria
que va per dintre els monts
des de la cova de Ribes
fins al forat de Sant Ou¹¹⁹.

Per una banda de la galeria, surt al cim de Montgrony, i per l'altre, pot veure la fluïdesa del riu Freser que segueix camí fins a Ripoll. A una punta de la galeria hi ha Ribes i a l'altra Gombrèn.

L'encantada, fa una descripció del lloc on habita, una cova que es troba en un cingle partit en dos a causa del riu Freser, en aquest hi té finestres i balcons (obertures del cingle) que queden recoberts d'heura, que faria la funció de cortines.

Alhora, explica com se la confon amb un colom si algú aconsegueix veure-la i que prové d'un llinatge de reis, el rei Baguda Amand. Ella mateixa s'anomena encantada, a partir de la llegenda abans donzella, ara encantada fins que algun trenqui l'encanteri.

*Fill d'Amand, rei bagauda,
encantada allà visc jo,
al valent que em desencante
prometent-li grans tresors,
donar-li la vida més dolça
i fer-lo franc en la mort.*¹²⁰

En aquest passatge es mostra com les encantades concedeixen tresors i agraïments a tots aquells que les ajuden, en aquest cas, a tots aquells que les alliberen. Aquesta característica és el centre de moltes llegendes que tenen com a protagonistes les encantades i, també, sovint, porqueres o llevadores; tal hi com s'ha vist en la llegenda de *La bondat de les fades*.

El regal que la Goja de Ribes ofereix a la gentil parella és la seva corona d'or.

Des de el Pla de l'Estany, La Goja de Banyoles dedica el seu cant a una activitat molt catalana i molt tradicional, la de filar. La Goja fila a la vora de l'estany durant tota la nit; a la matinada amb el cant dels rossinyols i a la nit amb el refilar de les goges. D'aquesta manera es fa gala que les goges són nocturnes.

Al llarg del seu cant, explica com produeix els seus teixits i gràcies a quines muntanyes debana els seus fils.

118 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 112. Versos del 303 al 308.

119 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 112 i 113. Versos del 313 al 316.

120 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 113. Versos del 331 al 336.

*Per debanar lo meu fil
tinc belles debanadores;
les muntanyes de Begur,
les de Begur i Armen-roda,
les serres de Puig Neulós,
les del Mont i Rocacorba¹²¹.*

La Goja descriu el teler amb què serà teixit el regal de nocces que fa a Gentil i Flordeneu.

*De les Estunes al fons
lo teixen quatre aloges;
llur teler és de cristall,
de vori la llançadora.
Veus aquí el vel que han teixit
tot exprés per una boda¹²².*

En aquest fragment se'ns mostra com a les goges de Banyoles se les anomena aloges segons la tradició. Alhora, al llarg de tot el cant de la de Banyoles hi ha referència a una activitat molt corrent de les aloges, la de teixir. Les llegendes diuen que els seus teixits comporten la riquesa a qui els pot agafar. A més a més, també es fa gala dels seus tresors: fil d'or i teler de cristall i llançadora de vori.

De l'Empordà, hi ha la fada de Roses; aquesta pertany al mar. En aquest cas es fa referència a les qualitats de la sirena, molt més que a les qualitats d'una fada. Les sirenes es poden veure com a dones d'aigua salada, una encantada de mar.

Dins del cant de la sirena, es mostra la bellesa del mar juntament la seva blavor, que prové del cel blau. Es fa referència al moviment de les onades. La sirena, abans de mostrar qui és, parla del mar, del indret que ella coneix i, també dels mariners, els humans que té més a prop. Un dels seus poders és aconseguir que els pescadors facin una bona pesca. Finalment, acaba parlant d'ella mateixa:

*Si voleu saber qui só,
só una fada empordanesa;
les fades del Pirineu
me diuen Sirena¹²³.*

Com a regal de nocces, ofereix a la dolça parella un dels tresors més preuats del mar, un ram de perles.

En aquest apartat hi ha l'aparició d'un nou ésser màgic femení, una sirena. Aquesta no és la sirena amb cua de peix i cos humà, almenys no està descrita d'aquesta manera. Pel text, és una fada que habita vora el mar, a prop de l'aigua salada. De la mateixa manera que les goges anteriors, aconseguix els tresors del seu indret més proper, tresors que només ella sap on són i, només ella pot aconseguir.

De l'Empordà el cant va Andorra, on hi ha la Goja de Fontargent. Aquesta explica una història, quelcom que li passa aquell mateix matí i que recorda a totes les llegendes que s'escriuen sobre les encantades. Alhora, en aquesta història, hi ha la situació del indret on habita la fada.

121 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 114. Versos del 351 al 356.

122 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 115. Versos del 371 al 376.

123 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 116 i 117. Versos del 405 al 408.

*De Fontargent a Oriège
n'he baixada aquest mati
pel rost de Clota Florida
maduixetes a collir.¹²⁴*

En aquest es troba un aurer. La goja demana un intercanvi, una mica d'or a canvi les maduixetes que ella cull. Aquests s'intercanvien or per maduixetes, un canvi que d'entrada no sembla gaire just. En realitat però,

*Mentre ell se les prenia
les maduixes canvi;
cada gerd era un carbonacle,
cada maduixa un robí¹²⁵.*

En aquest passatge es mostra la gratitud de les encantades per aquells que li fan un favor, l'entrega de riqueses i també, com de quelcom insignificant apareix un gran tresor. Això ens recorda a la llegenda de *La bondat de les encantades*¹²⁶, on les encantades com a pagament de la feina feta en el part, donen sègol a la llevadora que es transforma en or.

La Goja de Fontargent, com a regal de noces aprofita allò que té i els regala un anell amb la millor maduixa incrustada.

En el cant del *Desencantament*, aquesta goja entreté a Gentil contant-li la història del naixement i el comportament del riu Garona i del Noguera, dos bessons que neixen d'una sola muntanya¹²⁷.

*Garona per Aran
tot rondinant,
Noguera per Alós
tot joguínos.¹²⁸*

Mentre el Garona desemboca a França; el Noguera acaba essent un afluent del riu Segre.

Finalment, la última en intervenir, és la Goja de Lanós. Aquesta prové de l'estany amb el mateix nom a l'Alta Cerdanya. Dedicava la plenitud del seu cant a explicar el regal que oferirà a Gentil i Flordeneu.

*Vos ne porto una arpa d'or
que fa passar la tristor,
que fa venir l'alegria.¹²⁹*

El regal que els fa és el de la música i el cant; una de les característiques més festives de les encantades.

En el cant del *Desencantament* explica a Gentil la història de Lampègia, filla del duc d'Aquitània. Aquesta és una història d'amor entre un moro i una cristiana, la

124 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 117. Versos del 417 al 420.

125 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 118. Versos del 435 al 438.

126 Jordi Mascarella i Miquel Sitjar, *Llegendes i creences de vall de Núria i vall de Ribes*. Edicions Farell, San Vicenç de Castellet 2003. Pàg. 57. *La bondat de les encantades*.

127 Aquest poema pot fer-nos pensar en el poema escrit per Verdaguer: *Lo Ter i lo Freser*. Dos rius que neixen en un mateix indret, per tant, bessons; i que fan una juguesca per veure qui és el primer que arriba a Ripoll.

128 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 130. Versos del 201 al 204.

129 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 119. Versos del 452 al 454.

història d'amor de dues cultures diferents que es persegueixen una a l'altra. Aquesta acaba amb la mort del home, mort pels seus mateixos musulmans.

Sembla que la Goja de Lanós vulgui mostrar a Gentil i a la resta d'encantades allò que passarà amb l'amor de Gentil i Flordeneu, un amor condemnat a pertànyer a dos mons diferents.

Al llarg de *Muntanyes Regalades*, i també en el *Desencantament*, apareix un grup de goges que formen un cor. Aquestes canten de forma repetitiva i unitària la tornada que complementa el que diuen la resta de les goges amb personalitat pròpia. El que repeteixen una i altra vegada a forma de tornada d'una cançó i ballant en forma de sardana, és :

*Muntanyes regalades
són les de Canigó
elles tot l'any floreixen,
primavera i tardor.*¹³⁰

En aquesta tornada es mostra el reialme on aquestes pertanyen i també; allò que la regina Flordeneu entrega a Gentil si aquest resta per sempre amb ella.

El cor canta també en el *Desencantament*, demanant a la goja de Lanós que els expliqui una història, la que demanen és tant trista que abans que acabi, demanen que s'aturi.

Mes plega, plega ta cançó, oh companya!,
la història de Lampègia ens fa plorar.¹³¹

Les Goges demanen a Gentil que prengui l'arpa que se li ha lliurat com a regal de noces i que els parli de l'amor.

*I tu, Gentil hermós, per qui s'acosta
l'hora d'amor, parla'ns d'amor si et plau;
la flor ne parla al riu, al mar la costa,
i rius i mars ne parlen al cel blau.*¹³²

Amb aquests versos, es mostra que l'amor és arreu, al mar, a la muntanya i al cor de Gentil.

Mentre Flordeneu s'engalana pel casori, Gentil agafa l'arpa i canta a l'amor, al seu amor. Aquesta cançó el conduirà al seu llit de mort. Guifre en veure'l al cap damunt del Canigó convertit en trobador, foll de la ira d'un cop el fa caure muntanya avall i el mata.

Amb la mort de Gentil es trenca la unió entre el món de les encantades i el món del Cristianisme; després d'aquesta mort, i de plorar el cavaller durant dies i dies,

*Ella cau-li damunt, i ses companyes
los ploraren tres dies a tots dos, (...)
son plor eixuga amb sos sedosos rulls,*

130 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 119. Versos del 458 al 461.

131 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 136. Versos 351 i 352.

132 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 136. Versos del 353 al 356.

*no voldria plorar, mes sempre hi torna; (...).*¹³³

Finalment, hi ha la venjança de les encantades;

*Ella els demana d'un a un venjança
contra Guifre, i, amb boires de tardor,
del cel esborra l'iris de bonança
que coronar solia el Canigó*¹³⁴.

En aquests cants, es poden veure totes les característiques de les fades, el seu habitat, la seva riquesa, les cançons i les danses que realitzen, la seva benvolença i alhora la seva ira, els seus poders màgics i la seva encisadora bellesa.

Aquestes veus dels Pirineus, entre altres coses, ens mostren el ser, les personalitats de les fades, les goges i les encantades; aquestes veus són un mirall de la seva aparença.

---

133 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 141. Versos del 489 al 492.

134 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 143. Versos del 533 al 536.

L'EXPULSIÓ DE LES FADES DEL CIM DEL CANIGÓ.

L'últim Cant del poema que porta per títol *La Creu del Canigó*, és el cant de coronació del cim del Canigó amb una creu de ferro. En aquests hi ha l'expulsió de les fades per part dels monjos i la conseqüent fugida d'aquestes cap a unes terres llunyanes. En aquest, hi ha reflectida la victòria del cristianisme per damunt dels elements pagans que han esdevingut folklòrics.

La Creu del Canigó comença al peu de la muntanya amb un cor de monjos que reciten allò que duran a terme;

*Abans que el compte mòria,
pugem, pugem al cim de Canigó,
amb lo signe sagrat de la victòria
a coronar lo front del Rosselló.*¹³⁵

Les veus dels monjos alerten a les goges del Canigó. Aquestes senten sorolls, veus i passes que s'acosten al cim del seu Palau. S'adonen que *nostra muntanya es presa al so de himnes monàstics i cantúries de cent campaneries al repic.*¹³⁶ La muntanya mil·lenària governada per éssers màgics femenins, està apunts de ser conquerida pels portadors de la religió cristiana, la glòria de les fades s'ha acabat. Elles criden a l'abandonament del seu palau, ha deixar la seva terra, criden a fugir.

Anem, anem!, nostre palau s'attera,
trencades ses columnes de cristall.
I, ai! Com la neu que coronà eixa serra
nostra glòria que es fon riu avall¹³⁷.

Dins del cant hi ha l'alternança de les veus cristianes i la de les goges abandonant i acomiadant-se de la seva terra i els seus palaus.

Cada goja utilitza el seu últim cant per parlar d'allò que més enyorarà. En aquestes últimes paraules d'adéu a la terra, també s'hi poden entreveure les característiques de les encantades en general.

La Goja de Miranda, en el seu acomiadament a la terra catalana recorda les danses que les goges feien a la seva terra, recorda les sardanes primaverals;

*mai més veuràs les goges en garlanda
d'una banda del riu a l'altra banda
dansar pel mes de maig.*¹³⁸

La Goja de Miranda reconeix, també, els elements cèltics de la seva terra, elements que quedaran enterrats sota els monestirs que construirà la religió cristiana.

135 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 205. Versos del 1 al 4.

136 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 207. Versos del 48 al 50.

137 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 207. Versos del 51 al 54.

138 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 208. Versos del 73 al 75.

La Goja de Galamús diu ser expulsada de la terra per los *deixebles de Jesús!*¹³⁹ Hi ha el reconeixement de les goges cap a la naturalesa, es diu que en la seva marxa també hi ha la fugida de l'alegria que conté la naturalesa; i en aquesta hi restarà només tristesa.

Des de la Vall de Ribes, el cant de tristesa és un cant de reconeixement a la terra estimada, a la pèrdua dels cants de les encantades, *ja el ressò no oiran de ma cantúria*¹⁴⁰ i de la bugada, *mos tovallons no obirarà al mati*¹⁴¹, elements també representatius de les fades.

L'encantada de la cova de Ribes, allunyada de trobar l'amor, reconeix com hi haurà una figura que es quedarà amb la glòria que ella havia tingut; el comte Arnau serà l'hereu de la seva fama¹⁴², serà el portador de les llegendes al Ripollès.

La Goja de Fontargent, s'acomiada ràpidament de la seva terra per anar cap a les terres d'Orient;

*ni us dic, ail, a reveure,
mes serres catalanes,
que veig fugir, fugir cap a occident!*¹⁴³

La fada de Roses i Banyoles, s'acomiaden de la glòria que tenien i que ara està perduda, *Passà en ales dels somnis il·lusòria i l'albor de nostra glòria*¹⁴⁴.

La Goja de Lanós diu adéu a la seva terra, el lloc on va veure florir els seus desitjos.

Una a una, les goges s'acomiaden de la seva terra i de les seves antigues proeses, s'acomiaden de tot allò que representaven i que ara han d'abandonar per a poder salvar la vida. En la seva fugida es sent un plor que escolten les pabordes de Núria i Font-Romeu, *Siau vós la Regina de nostre Pirineu*¹⁴⁵, s'acomiaden d'elles per a no veure-les mai més.

Les goges abandonen la terra catalana, deixant-la a la fortuna de la religió cristiana. Expulsades del Prineu, van a morir *en alguna illa de la mar llunyana*¹⁴⁶.

En el seu últim adéu, Flordeneu recorda els dies feliços amb Gentil. Al final de la llegenda hi ha el punt de trobada mitjançant el record entre la religió i la pàtria amb el folklore i la màgia dels éssers fantàstics. Flordeneu s'acomiada de Gentil i del seu estimat Canigó.

Mentre encantades, goges, i fades baten les seves ales fugint del cim del Canigó i de la terra catalana; els monjos estan posant la creu de ferro al capdamunt del

---

139 *Me trauen los deixebles de Jesús!*

Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 209. Vers 114.

140 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 210. Vers 142.

141 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 211. Vers 146.

142 *En eixes Valls a rellevar ma fama, vestit de foc i flama ja ve el Compte l' Arnau.*

Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 211. Versos del 152 al 154.

143 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 212. Versos del 176 al 178.

144 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 213. Versos 195 i 196.

145 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 215. Versos 261 i 262.

146 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 215. Vers 268.

cim, amb aquesta el que es pretén és obrir el cel i tancar l'infern¹⁴⁷.

En aquesta posada els sants canten alabances i salms a la nova creu que representa la victòria de la religió cristiana i alhora protecció a la terra catalana.

Amb un cor final s'acaba la llegenda;

*Glòria al Senyor! Tenim ja pàtria amada;
que altívola és, que forta al despertar!,
al Pirineu mirau-la recolzada,
son front al cel, sos peus dintre la mar. (...)*

*Pàtria, et donà ses ales la victòria;
com un sol d'or ton astre es va llevant:
llança a ponent lo carro de ta glòria,
puix Déu t'empeny, oh Catalunya, avant.*

*Avant: per monts, per terra i mars no et pares,
ja t'és petit per trono el Pirineu;
per esser gran avui te despertares
a l'ombra de la creu¹⁴⁸.*

Finalment, la religió ha coronat un dels cims del Pirineu.

CONCLUSIONS

El poema de Canigó acaba amb la fugida de les goges de la muntanya i amb la coronació del cim per una creu. Aquesta ha estat pujada pels monjos d'arreu dels Pirineus. Què representa això? Quin rerefons pot tenir?

En l'apartat del folklore, s'ha parlat de les encantades, de les fades, de les nimfes, com un element que ha sobreviscut a la imposició de la religió cristiana, com un dels residus de les anteriors creences paganes o d'altres religions que no han sobreviscut avui en dia. Sembla que les fades que van sobreviure al llarg del cant repeteixen que són expulsades pels deixebles de Jesús, que han de fugir per sobreviure i abandonen amb grans acomiadaments la terra que les ha vist viure en el seu major esplendor i la seva major glòria. Les encantades representen símbols infernals que van en contra dels valors del cristianisme, en contra dels valors que s'identificaven amb la creu, en contra també dels valors que s'identifiquen amb els personatges masculins del poema.

Oliba, respon l'encantada de la Vall de Ribes dient que els símbols llegendaris del país que hi haurà a partir de la seva expulsió, tenen tots el poder de la creu i una estima per Jesús; gaudeixen tots de la condició del cristianisme, el Compte Arnau, substituït segons l'encantada de la seva popularitat a la Vall de Ribes i al Ripollès, és portador de la creu.

Sovint, les històries que es senten de les coves avui en dia, és que a dins s'hi ha trobat la imatge d'una verge o una mare de Déu, aquestes són la nova forma de les fades, la nova posició que han pres les seves llegendes.

Quina és la raó que les encantades, element fonamental del poema, elements de la tradició popular que tan agrada a Verdaguer siguin expulsades del seu Palau?

147 Oh creu! Obriu lo cel amb vostre front; tancau, tancau l'infern amb vostra soca, i amb vostres braços relligau lo món.

Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 217. Versos del 301 al 303.

148 Jacint Verdaguer, *Canigó*. Quaderns Crema, Barcelona 1995. Pàg. 224. Versos del 437 al 444.

De la seva terra?

Verdaguer, té la consideració de sacerdot, pertany al món de la religió cristiana. Alhora, però, és un poeta nat i un amant de la llegenda. Verdaguer situa al centre del seu poema elements pagans i les seves accions que s'allunyen dels valors que volia representar la religió cristiana.

Les encantades representen l'amor pur, l'amor lliure, l'amor màgic. Representen una vida plàcida allunyada de la complicada vida dels homes i cavallers, representen un estat natural que l'home creu que ja ha superat. Les encantades estan arrelades a la natura, a les coves, a les aigües; en canvi, els homes, els cavallers estan arrelats a les ciutats, als castells i als monestirs.

Al centre de l'obra de Verdaguer, hi ha la trobada de dos mons que la història no ha deixat que es complementessin. Aquesta unió es realitza mitjançant el personatge de Gentil, cristià que s'enamora del món màgic de les encantades, cavaller que queda fascinat per la seva bellesa i la seva màgia. L'expulsió de les goges, doncs, pot representar l'elecció que ha fet Jacint Verdaguer en la seva vida, l'elecció del sacerdoci com a forma de vida, l'elecció de la creu com a camí recte a seguir, per damunt de l'elecció de la vida planera i tradicional.

La creu del cim de Canigó, és la creu que acostarà a Catalunya i als Pirineus cap al cel, la creu que allunyarà la terra del infern.

El folklore i les característiques de les encantades dins de les llegendes populars de les valls i les contrades catalanes han estat utilitzades per la construcció d'uns personatges particulars. Són el fonament de les personalitats singulars de les encantades. A partir de les llegendes i del costumari de Joan Amades aquestes s'han descrit d'una manera que es compleix plenament al llarg de la llegenda.

Aquests personatges, alhora, són el punt d'unió entre la realitat i la llegenda, són els que ens mostren el paisatge que Verdaguer ha recorregut al llarg de les seves excursions. Flordeneu de primera mà, mostra a Gentil la grandesa de la serralada i la terra catalana; mostra l'altitud dels seus cims i la bellesa dels seus paisatges.

La resta de goges, però, mostren petits racons llegendaris de la mateixa terra, en la descripció del lloc on habiten i on hi han els seus palaus, hi ha la descripció de petits paisatges dels Pirineus, de petits racons amagats i que contenen un munt de llegendes.

En el paisatge del poema, es pot veure com Verdaguer utilitza tots i cada un dels records que té de les contrades visitades durant els estius de 1880, es pot veure com utilitza totes i cada una de les notes escrites en els seus quaderns, tots i cada un dels dibuixos que apareixen també en aquests. El treball de camps de Verdaguer, ha fet possible la grandesa de l'obra amb què més se'l coneix, la grandesa de l'obra que més sintetitza la seva personalitat; la unió del folklore, del cristianisme, de la excursió i de la literatura.

Finalment, una reflexió més que personal. Gaudir d'un treball, d'entrada, sembla complicat. Trobar les raons que et motiven a escriure i a cercar informació no sempre és senzill. Trobar el que busques o el que esperes trobar, tampoc.

El plaer de tot plegat el trobes quan, en llegir per tercera, quarta vegada una història, comences a veure el verdader entrellat de tot el que hi ha a dins, de tot el que hi resta amagat. Poder desemmotllar completament un poema, una llegenda, una obra literària comporta molt de temps i molt d'espai, fer-ho només d'una petita

part és difícil ja que hi trobés moltes idees que et captiven i que t'agradaria investigar, però que s'allunyen vagament de l'origen inicial.

Amb els treballs i les lectures acabades, només em queda pensar que la meva immersió en el món verdguerà no acabarà aquí, i que continuarà al llarg d'altres obres i escrits.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan, *Costumari Català. Maig l'esclat de les flors*. Barcelona, Editorial Salvat, 1990.
- AMADES, Joan, *Costumari Català. Sant Joan, de cara a l'estiu*. Barcelona, Editorial Salvat, 1990.
- AMADES, Joan, *Folklore de Catalunya*. Barcelona, Selecta, 1950.
- AMADES, Joan, *Les millors rondalles populars catalanes*. Barcelona, Selecta-catalonia, 1992.
- CAPMANY, Aureli, *Calendari de llegendes, costums i festes tradicionals catalanes*. Barcelona, Laia, 1978-1982.
- CUTRINA, Gonçal, *Llegendes i tradicions de les valls del Ter i del Freser*. Ripoll, Edicions Maideu, 1981.
- DE CASACUBERTA, J.M, *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. Barcelona, Editorial Barcino, 1953.
- GAROLERA, Narcís, *L'escriptura itinerant*. Lleida, Pagès editors, 1998.
- GAROLERA, Narcís i WITTLIN, Curt, *Del Canigó a l'Aneto*. Lleida, Pagès Editors, 2002
- GUILLAMET, Joan, *Llegendes del poema Canigó*. Figueres, Brau edicions, 1997.
- MASCARELLA, Jordi i SITJAR, Miquel, *Llegendes i creences de vall de Núria i vall de Ribes*. Sant Vicenç de Castellet, Edicions Farell, 2003.
- RENAU, Xavier, *Dona d'aigua, el mite de la nimfa dels gorgs interpretat de nou*. Barcelona, Alta fulla, 1986.
- SOLER I AMIGÓ, Joan, *Tradicional. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona, Enciclopèdia catalana, 2007. Dins d'aquest:

PRAT, Joan, ROMA, Josefina, SOLER, Joan, SUNYER, Magí, *La mitologia popular, una cosmovisió sincrètica* (V. 8).

PUJOL I SANMARTÍN, Josep Maria, *Del folklore clàssic al folklore de la comunicació* (V. 7).

ROVIRÓ, Xavier i SOLER, Joan, *Les llegendes en el Folklore* (V. 7).

- VERDAGUER, Jacint, *Canigó*. Barcelona, Quaderns Crema, 1995.
- VERDAGUER, Jacint, *Canigó*. Barcelona, Quaderns Crema mínima major, 1997.
- VERDAGUER, Jacint, *Excursions i viatges Volum I i II*. Barcelona, Editorial Barcino, 1992. Editat a cura de Narcís Garolera.
- VERDAGUER, Jacint, *Excursions i viatges Volum III*. Barcelona, Editorial Barcino, 1992. Editat a cura de Narcís Garolera.
- VERDAGUER, Jacint, *Rondalles*. Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, 1986.
- VERDAGUER, Jacint, *Totes les rondalles*. Barcelona, Edicions Proa, 2001.

Enciclopèdies i consultes:

Diccionari de l'IEC (Institut d'estudis catalans en línia): <http://dlc.iec.cat/>

Enciclopèdia catalana en línia: <http://enciclopedia.cat>

Enciclopèdia Gran Larrousse

Pàgina Web de l'Associació cultural Joan Amades: www.joanamades.cat

Fundació Jacint Verdaguer: www.verdaguer.cat